

Bene Attila

***ÁLLAMI DÍJAZÁS 1850-1950
KÖZÖTT A GAZDASÁG
TERÜLETÉN***

ELŐZMÉNYEK

Az első hazai gazdasági jellegű kiállítást a Magyar Gazdasági Egyesület őse, az Állatmutató Társaság rendezte 1830. június 6-7. között. A kezdetben arisztokrata jellegű szerveződés fokozatosan alakult át Lótenyésztő Társasággá, 1829-ben Állatmutató Társasággá, aztán 1830-ban, a Nemzeti Casinóban tartott gyűlésén megalakult a Magyar Gazdasági Egyesület (MGE). A mezőgazdaság különböző ágazatainak – földművelési, állattenyésztési, szőlő- és „gyümölcs-tenyésztési” – problémáival az MGE szakosztályai foglalkoztak, a hazai gazdasági kiállítások előzményeit pedig az 1830-tól évente rendezett „állatmutatások” jelentették. Ezekben a nyertes földbirtokos valamilyen értékesebb emléktárgyat kapott (kelyhet, díszostort stb.), míg a parasztgazdák, kiemelkedő eredmények esetén pénzjutalomban részesültek. Hogy a nyert pénz elköltése után is maradjon emlék a gazdának a kiállításról, az MGE emlékérmék osztását honosította meg. Az első érdemdíjat (1. kép) 1841-ben alapította Zichy Miklós gróf, az MGE gyümölcstenyésztési szakosztályának vezetője, és 1842-ben osztották először.

1. kép¹

Az MGE első díjérmeivel szinte párhuzamosan jöttek létre egy új szervezet, az 1841-ben alakult Iparegyesület kiállítási díjérmei (2. kép). Az Iparegyesület szintén gazdaságfejlesztő elvek hatására alakult, de egy Széchenyi elképzelésétől eltérő fejlődés szükségességét szem előtt tartva. Széchenyi a magyar gazdaság fellendítését a mezőgazdaság átalakításától várta. Véleménye szerint a mezőgazdaság fejlesztése megteremti az ipart. Az Iparegyesület köré olyan tagság gyűlt, amely Kossuth koncepcióját fogadta el, miszerint az ipar fejlesztésével kell a gazdaság átalakítását megkezdeni. Kossuth károsnak tartotta a magyar iparra nézve az osztrák-magyar közös vámterületet (amely a birtokos osztály szempontjából nem volt előnytelen).

2. kép

Az Iparegyesület egy kiállítás rendezésével kezdte meg ténykedését, amely bevallottan felmérő szándékkal készült. Az Iparegyesület azt várta a kiállítóktól, hogy ne különleges és egyszerű

¹ Az érmek a cikkben szinte mind a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában találhatók, ezúton mondok köszönetet felhasználásuk jogáért, illetve Gedai Csaba éremfotós munkájáért. Hely hiányában az érmek pontos leírása, méret adatai és leltári száma (több múzeumot illetően) a szerző szakkönyvében érhető el.

tárgyakat mutassanak be, hanem azokat, amelyeknek gyártására sorozatosan képesek. A közgyűlés a kiállítás időpontját 1842 augusztus elejére tűzte ki, a pesti vásárok idejére (a kiállítás augusztus 25-én nyílt meg a Redout termeiben és szeptember 17-én zárt). A zárás előtt tartották *“az emlékpénzkiosztás végetti műbirálatot.”* Az Iparegyesület arany, ezüst és bronz érmek, továbbá dicsérő oklevelek kiosztását és *“méltányló megemlékések”* közlését határozta el, melyek kiosztásakor hangsúlyozták, hogy a díjak nem anyagi, hanem erkölcsi jutalmat jelentenek.

A díjérmek készítését e két szervezet honosította meg, létrehozva ezzel az értük folyó vetélkedést is, mint a vállalkozások kiválóságának és büszkélkedésének jelét. A szabadságharc leverését követően, az önkényuralom évei alatt az Iparegyesület újjáélesztése nem sikerült, azt fel kellett oszlatni. A Magyar Gazdasági Egyesület működött ugyan, de lényegesen kisebb hatáskörrel. Ezért volt jelentősége Kubinyi Ágoston javaslatának, hogy a múzeum épületében az MGE-vel közösen tartsanak virág- és gyümölcskiállítást. A rendezettebb körülményekkel együtt ismét megjelent az érdemdíj.

I. TÍPUS

MGE tehát tovább működhetett, míg a tétlenségre kárhozott Iparegyesület 1867-ben újjáalakult és ismét szervezett kiállításokat, melyeken szinte minden alkalommal éremjutalmat osztottak. Az Iparegyesület díjérmekeit **“IPAROS JELESSÉGÉRT”**, **“JELES ÉS KITARTÓ MUNKÁÉRT”** és **“JÓL BERENDEZETT ÜZLET HELYES VEZETÉSÉÉRT”** adományozták, vagy olyan iparosoknak, akik fontos szerepet játszottak a termelési technika modernizálásában (**3. kép**).

3. kép

Ebben az időszakban jelent meg az első két, a gazdasági tevékenységet díjazó állami érem, jelesül **A' LOVAK JÓ TENYÉSZTÉSE 'S ÁPOLÁSA FEJÉBEN** adományozott díj. Az érmek semmilyen magyar(os) jellegzetességgel nem bírnak, a rajtuk lévő felirat egyszerűen csak a tükörfordítása az előoldalon teljes mértékben azonos német, cseh, lengyel, szerb, szlovén, horvát, olasz és román nyelvű lótenyésztési érmmel.² A nemzetiségi semlegesség jegyében a latin köriratban lévő előoldali éremkép a korábbi kiadáson a még ifjú, szakáll nélkül megformált, balra tekintő mellképe Ferenc József osztrák császárnak (**4. kép**), míg az azonos hátoldal mellett az érem későbbi, második változata már jobbra tekintő mellképpel mutatja a közben borotvált állal pofaszakállat növesztett és megemberesedett uralkodót (**5. kép**). A színvonalas lótenyésztés, a hadsereg igényeit kielégítő évenkénti lóállítás, az úgynevezett pótlóvázás emelte ki a tenyésztés és az egyéb mezőgazdasági tevékenységek közül ezt a gazdasági ágazatot. Az érem az állami szándék megerősítését szolgálta, és – eddigi ismereteim szerint – csak ezüst (gyakoribb) és bronz anyagból készült, jellemzően fül nélkül, tehát nem viseleti példányként. A két portré nem egyezik a pénzekben található és időszakosan változó hivatalos császári arcképekkel, de azok jellegzetességei alapján az első típus arcképe a pénzekben az 1858-ban megjelenő portréra hajaz, míg a második az 1866-ban megjelenő hivatalos

² Ismét a helyhiányra hivatkozva a nem magyar nyelvű darabok közlésétől eltekintek.

portrét idézi – mindkettő babérkoszorú nélkül vésve. Miután gravírozott érmet eleddig nem ismerek (erre az érmen dedikált helyet nem is hagytak), így az időbecslésre ennél jobb módszer nem mutatkozik. A darabok egyébként (a portrékat tekintve egészen bizonyosan) Joseph Tautenhayn munkái.

4. és 5. kép (középen a hátoldal)

Amint az már említésre került, a Habsburg uralkodók idejében valamennyi magyar verde osztrák fennhatóság alá tartozott, s a centralizáció következtében a bécsi verde kiemelt szerepet játszott. 1867 márciusától azonban a hazai verdék a magyar pénzügyminisztérium hatáskörébe, 1881-től pedig közvetlen alárendeltségébe kerültek és az állami érmek verésére Körmöcön került sor.

II. TÍPUS

Az első bizonyíthatóan minden elemében körmöci emlékéremveret az 1871-es pesti dohánykiállítás díjérme (6. kép). Az érme az Ausztriában már régóta osztott állami jutalomérmek mintájára készült, előlapján az uralkodóval, hátlapján körirattal,³ immár minden részében magyar feliratokkal és bár a megrendelő az OMGE volt, azonban ez a darab vált az első magyar állami gazdasági díjérmévé. A következő évben rendezett dohánykiállításra ismét ezeket a típusú érmekeket rendelte az OMGE, s ezzel ki is alakult a későbbiek folyamán gyakran osztott állami jutalomérmek második típusa.

6. kép

Ezen az érmen az előlapi portré már nem mellkép és az 1872-ben kibocsátásra kerülő új hivatalos uralkodói arckép látható rajta, a pénzérmeken lévővel teljesen azonos módon (eltekintve a szembeszökően plasztikusabb, magasabb domborítástól) jobbra tekintve és babérkoszorúval

³ A magyar érmek osztrák (cseh és más nemzeti) változatai, előzményei számosak, de ezek közlésére sem kerül sor.

felövezve. Ettől kezdve Ferenc József arcképe a gazdasági érmeiken az uralkodó haláláig változatlan marad, azaz nem követi a pénzekén lezajló portréváltásokat.

III. TÍPUS

A **JELES DOHÁNYTERMELÉS JUTALMÁUL** veretett érem sikerét bizonyítja, hogy még 1871-ben a földművelésügyi minisztérium újabb jutalomérmet alapított a **FÖLDMIVELÉSI IPAR TERÉN SZERZETT ÉRDEMEK ELISMERÉSEÜL** (7. kép). Az érem előlapja megegyezik a dohánykiállítási jutalommal, de hátlapi körirata más, hiszen más érdemeket jutalmaztak vele, továbbá rákerült az állami kiscímer is. (Ezt az érmet is Tautenhayn készítette és Körmöcön verték.) Az érmet a 18. században kialakult magas domborítású véset és sima, fényes háttér jellemzi. Ezt követően a különböző mezőgazdálkodási érdemekért adott "állami díjak" képe az I. világháborúig ilyen maradt.⁴

7. kép

Jelenlegi tudásunk szerint az biztos, hogy az állami díjérmek hátoldalát 1879 után Karl Gerl (Gerl Károly) véste meg, azt viszont nem tudjuk, hogy a második és harmadik típus hátoldalát Mayer vagy Vidra készíthette el.

IV. TÍPUS

Az 1888. évi pécsi kiállításra készült érem előlapjára a királyt, hátoldalára pedig babérkoszorút mintáznak. A mezőben kartus: **AZ IPAR TERÉN SZERZETT ÉRDEM ELISMERÉSEÜL** szöveggel (8. kép), alatta feltüntetve a kiállítás helyét és évét. A kiállítási bizottság – bár eredetileg tervezte, de végül – lemondott arról, hogy a díjazottak nevét is az éremre veresse.

⁴ A legkésőbbi adományozás 1927-ből(!) való **ÁLLATTENYÉSZTÉS TERÉN SZERZETT ÉRDEMEKÉRT**.

8. kép

Az érem ugyanazzal az előlapi verőtővel készült, amely a dohánykiállítási és a mezőgazdasági állami jutalomérem előlapja. A verde csak két hátlapi verőtövet készített. A pécsi kiállítási érem tehát a már ismert állami jutalomérmek mintájára jött létre, sőt a már meglevő verőtövek felhasználásával. Egyszersmind megteremtették az iparkiállításokon osztandó elsőrendű állami érmek újabb alaptípusát az elkövetkezendő iparkiállítások számára. 1889-ben a Földművelés-, ipar- és kereskedelmügyi minisztérium helyébe a Földművelésügyi Minisztérium és az ettől elkülönült Kereskedelemügyi (egyben iparügyi is) Minisztérium lépett. Ezt követően az önálló Iparügyi Minisztérium létrehozására egészen 1935-ig kell várni. Addig azonban 1890-ben Arad rendezett iparkiállítást, melynek érmeit Körmöcön rendelték meg, mintájukul a pécsi állami érmek szolgáltak (9. kép).

9. kép

V. TÍPUS

A következő évben, 1891-ben, a Földművelésügyi Minisztérium új érmet alapított (10. kép) a **MEZŐGAZDASÁG TERÉN SZERZETT ÉRDEMEK** jutalmazására. Az eddigi „állami érmek” mintájára előlapján az uralkodó arcképe, hátlapján a magyar (de már közép-)címer és kartus a jutalmazott nevének feltüntetésére. Az érem szintén három méretben készült: 39 mm arany, 47 mm ezüst és 63 mm bronz.

10. kép

VI. TÍPUS

1895-ben megrendelt a kereskedelmi miniszter arany és ezüstérmet rendelt az 1896-os Ezredéves kiállításra. A Gerl-Reisner által mintázott 39 mm-es érem (11. kép) lett az egyetlen alkalommal használt VI. típus.

11. kép

VII. TÍPUS

A Szatmármegyei Gazdasági Egyesület 1911. szeptember 21. és október 2. közötti általános gazdasági és ipari kiállításán összesen 25 féle díjat osztottak. A kiállításon való védnöki megjelenés a miniszterek részéről egy új díjtípus megjelenéséhez vezetett (12. kép).

12. kép

Az új érme, a kereskedelemügyi magyar királyi miniszter érme, amelyet Maróti Rintel Gézától rendelt meg a minisztérium, eredetileg nem tartalmazott az **A KERESKEDELEMÜGYI / M. KIR. MINISZTER / ÉRME.** feliraton túl semmi más feliratot, hátoldalán feltehetően ezért egy jelentős méretű, hármas osztású üres mező található, ez szolgált a gravírozás elhelyezésére, a jellegét tekintve külön helyet hagyva az alkalom, a díjazás oka és a díjazott megnevezése feltüntetésére. Az ismert darabok számából kiindulva viszont ez a feliratmentes alaptípus valójában egyáltalán nem gyakoribb a végül a hátoldalra vert felirattal nevesített daraboktól⁵, mint például az 1907. évi pécsi országos kiállítás díjérme (**13. kép**). Az alkalomhoz vert érmek eddig 12 különböző kiállításról ismertek, ami az 1906-1914-ig tartó adományozási időszakot tekintve igen magas!

13. kép

Fontos adalék, hogy a kiállításokon a díjakat illetően a támogató szervezetek bevonása azzal is járt, hogy akik ezek díjait nyerték el, azok nem tartoztak az érmükért anyagiakkal és az a kiállításszervezőknek sem került semmibe, ha a kiállítás támogatása részeként magukat az érmeiket is biztosította a támogató. Ellenben, ha csak a díj odaítélésének jogát adta az állam, vagy, ha a helyi egyesület érmét (a tulajdonképpeni kiállítási érmet) nyerték el, akkor már a zsebükbe is kellett nyúlniuk, ha kiérdemelt díjukat kézbe kívánták venni. Ennek gyakorlatát a **Gazdák Lapja** egyik száma írja le a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület 1903. évi kertészeti kiállítása kapcsán. Ott a megítélt állami arany-ezüst-bronzérmek nem kerültek átadásra, csak 'kiváltásra jogosító oklevél' lett névre kiállítva az érintetteknek, akik kívánságára a minisztérium az érmeiket ténylegesen csak akkor küldte meg (készíttette el), „ha azok árában és pedig aranyéremért 100, ezüst éremért 10, bronz éremért 6 koronát ... beküldenek.” Akik pedig „a kiállításon megítélt egyleti érmeiket ... elkészíttetni kívánják, azoknak aranyérem díjában 75 kor., ezüst érem díjában 10 kor., bronz érem díjában 4 kor. 20 fill. beküldése mellett a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület titkári hivatala ... elkészítteti.” Ez a gyakorlat viszont esetenként (nem ritkán!) gyakorlatilag kizárja annak lehetőségét, hogy kiderülhessen, hogy az adott éremből ténylegesen hány példány készülhetett el.

Ennek az éremtípusnak a megjelenése előtt és még egy kis ideig (1906-1908) a 'vegyes díjérmek' átmeneti időszaka említhető meg, amikor az egyes kiállításokra alkalmilag rendelt a minisztérium érmeiket. Ezekből eddig négy ismeretes, közülük egy az 1907. évi pécsi országos vaj és sajtversenyt állami érme (**14. kép**). Alkotóik Beck Ö. Fülöp, Lóránfi Antal, kettőnél pedig Georg Adam Scheid (véltetően gyártó).

⁵ Valójában a több éves kutatás során összesen két darabot sikerült találnom és mindegyiket gravírozatlanul!

14. kép

I. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAK

A világhégés után átalakult az állami díjermek adományozásának gyakorlata is. Ennek egyik pregnáns eleme, hogy a korábbi időszak központi állami díjermei, amelyeken az uralkodó arcképe szerepelt, megszűntek, bár átmeneti különlegességgként az **ÁLLAMI DÍJÉREM ÁLLATTENYÉSZTÉS TERÉN SZERZETT ÉRDEMEKÉRT** verése és adományozása töretlenül folytatódott és az érme még 1927-ben is kiosztásra került!

15. kép

Az állami díjermek kibocsátását és adományozását teljesen az egyes minisztériumok és mellettük új szereplőkként egyéb állami szervek vették át. Így adományozott díjérmet a „*kivitel fejlesztéséért*” a Külkereskedelmi Hivatal és a tejtermelés és feldolgozás ösztönzésére az Országos Tejpropaganda Bizottság. Külön díjérme volt a kereskedelemügyi, a földművelésügyi (15. kép) és 1936-tól az iparügyi (16. kép) miniszternek. A miniszteri érme a legmagasabb megtiszteltetést képviselték, az állami adományozás alacsonyabb szintre helyeződött a megelőző időszakhoz képest, egyben jelentősen szűkült az adományozható érme köre, gazdagsága is.

16. kép

II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAK

Az újrakezdés reményében 1945-ben és 1946-ban is tartottak egy-egy szerény kiállítást a BNV területén. 1947-től aztán évi két alkalommal rendeztek (egy tavaszi és egy őszi) vásárt, a szervezést pedig a Kereskedelmi Minisztérium által felügyelt Kiállítási Tanács, majd az Áruminta Vásári és Kiállítási Rt. végezte. A korszak érdekes érme az egészen különleges életutat bejáró Szent-Gály Gézától a földművelésügyi miniszter 1948-ban alapított díja (**17. kép**), amelyet Magyarország újjáépítéséért adományozták.

17. kép

Ez az érme egyben a feldogozott időszak befejező darabja is.